

Az Úr Jézus Krisztus szenvedése a korai keresztyén hitvallásokban

Jelen dolgozat célja a korai keresztyén hitvallások (köztük az apostoli hitvallás¹ is) Jézus szenvedéséről szóló szakaszainak összehasonlító elemzése, ugyanis ezek a szakaszok sok esetben félreértésekre és vitákra adnak okot. Az egyik kérdés, amely kutatásra késztetett, az apostoli hitvallással kapcsolatos. Hogy is helyes:

„Hiszek Jézus Krisztusban, Isten egyszülött Fiában, a mi Urunkban, aki fogantatott Szentlélektől, született szűz Máriától, szenvedett Poncius Pilátus alatt, megfeszítették...”

Vagy pedig:

„Hiszek Jézus Krisztusban, Isten egyszülött Fiában, a mi Urunkban; aki fogantatott Szentlélektől, született szűz Máriától, szenvedett; Poncius Pilátus alatt megfeszítették, meghalt és eltemették...”?

A kérdés megválaszolása rendjén az apostoli atyák korától a hatodik századig terjedő időszakban keletkezett hitvallások megfelelő szakaszait fogom megvizsgálni.

„Meváltottál kínok sokán...” (Jan Hus)

Biblika-teológiai alapvetés²

Szenvednie kellett az Isten Messiásának, és úgy menni be az ő dicsőségébe (Lk 24,26) – ez az alaptétel, amelyet még a tanítványok is nehezen értettek. Várták az *Eljövendőt*, aki reménysegeik szerint meg fogja váltani az Izráelt, jött is valaki Názáretből, aki *prófeta vala, cselekedetben és beszédben hatalmas Isten előtt és az egész nép előtt* (Lk 24,19), ám végül kiderült, hogy ő is más volt, mint akire vártak. Pedig remélték, hogy ő az, aki meg fogja váltani (λυτροῦσθαι) az Izráelt (Lk 24,21).

A λυτρόω ige a váltságdíj ellenében való szabadon bocsátást jelöli. A Messiásváradalomnak megfelelően ezt a kifejezést úgy értelmezték, hogy el kell jönnie az Isten Felkentjének, aki megszabadítja népét az éppen aktuális ellenségtől – jelen esetben a rómaiaktól. A Messiás-mivolt erős politikai színezete érződik, amikor a sokaság csodálatos megvendéglése után a tömeg királya akarta kiáltani Jézust (Jn 6,14–15). Ő azonban nem politikai Messiás volt, feladata nem a politikai függetlenség létrehozása és megerősítése volt, hanem ő volt az, aki megszabadítja (σώσει) népét annak bűneiből (Mt 1,21). Így már születése előtt nyilvánvalóan hirdettük, hogy ő nem az uralkodó hatalom és a leigázott nép viszonyát, hanem az Isten–ember kapcsolatát fogja helyreállítani. Ezért kellett neki szenvedni és meghalni, hiszen a Tóra szerint vérontás nélkül

¹ Rögtön az elején meg kell jegyeznünk, hogy az apostoli hitvallás nem szerzősége, hanem tanítása szerint apostoli.

² A leglényegesebb biblika-teológiai gondolatokat a teljesség igénye nélkül, csupán vázlatosan mutatom be.

nincs bűnbocsánat (Zsid 9,22). Eljövendő szenvedéseiről beszélve jelezte tanítványainak (Mt 16,21; 20,14; Mk 10,32), feltámadása után pedig ezt magyarázta Kleofásnak és társának az Emmaus felé vezető úton, és ezt hirdette két évezred óta.

Megírták ezt róla már a próféták is, és a két emmausi tanítványnak *magyarázza vala minden írásokban, elkezdvén Mózesről és minden prófétáktól fogva, amik őfelőle megírtak* (Lk 24,27). A Messiás szenvedéséről szóló legjelentősebb próféciaik minden kétséget kizáróan Ézsaiás próféciai az Úr szenvedő szolgájáról (különösen az Ézs 50,6; 52,13–53,12 szakaszok). Ugyancsak Jézus szenvedésében teljesednek be a 22. zsoltár próféciai is.³ Az ézsaiási próféciaiból egyértelmű, hogy a Szenvető Szolga szenvedése és halála helyettes áldozat: *Pedig betegégeinket ő viselte, és fájdalmainkat bordozá, és mi azt hittük, hogy osztoroztatik, verettetik és kínoztatik Istentől! És ő megsebesített bűneinkért, megrontott a mi vétkeinkért, békeségünknek büntetése rajta van, és az ő sebeivel gyógyulánk meg. Mindnyájan, mint juhok eltévelyedtünk, kikéi az ő útára tértünk: de az Úr mindnyájunk vétékét őreá veté.* (Ézs 53,4–6)

A feltámadás utáni irodalom úgy beszél Jézus szenvedéséről, mint az ószövetségi próféciaik beteljesedéséről. Az események és írásba foglalásuk között eltelt legfeljebb 30 esztendő⁴ egyáltalán nem homályosította el a történeteket, sőt Pál apostol szavai szerint még évek múltán is úgy számolt be Jézus életéről és tanításáról a Galaták gyülekezeteinek, mintha közöttük feszítettet volna meg (Gal 3,1). Az Evangéliumok és az apostoli levelek erőteljesen hangsúlyozzák az események történetiségét, mintegy jelezve azt, hogy nem mesterkéltséget (σεσοφισμένοις μύθοις) követve hirdetik a Jézus Krisztus hatalmát és eljövetelét, hanem mint szemtanúk, akik szemlélői (επόπτης) voltak az ő nagyságának (2Pt 1,16). Ezt a valóságigényt feltételezi és erősíti meg az a tény is, hogy amikor az újszövetségi iratok keletkeztek, nagy valószínűséggel még éltek a Jézus által véghezvitt csodák szemtanúi és „szenvető alanyai”.⁵ Következésképpen nem érthetünk egyet azokkal az írásmagyarázókkal, akik szerint Jézus váltságahalála és feltámadása csupán a tanítványok értelmezése Jézus pszichológiai hatása alapján.⁶

Az újszövetségi iratok erőteljesen hangsúlyozzák, hogy Jézus halála nem egyszerű halál volt, hanem váltságahalál. Jézus szenvedésének és halálának célját és eredményét plasztikus és dinamikus képekben tárták a Gyülekezet elé. Az atyáktól örökölt hiábavaló életért nem veszendő holmi, ezüst vagy arany volt a váltságdíj, hanem drága vér, Krisztusnak, a hibátlan és szeplőtelen báránynak a vére (vö. εἰδότες ὅτι οὐ φθαρτοῖς, ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ, ἐλυτρώκητε ἐκ τῆς ματαίας ὑμῶν ἀναστροφῆς πατροπαραδότου ἀλλὰ τιμίῳ αἵματι ὡς ἀμνοῦ ἀμώμου καὶ ἀσπίλου Χριστοῦ – 1Pt 1,18–19). E váltságahalál, engesztelő áldozat (ἱλαστήριος) eredménye tehát megváltás, felszabadítás (ἀπολύτρωσις), megbékéltetés Istennel (καταλλαγῆ), megtartás, megmentés (σωτηρία). Célja pedig, hogy miképpen egynek bűnesete által minden emberre elhatott a kárhozat: azonképpen egynek igazsága által minden emberre elhasson az életnek megigazulása (Róm 5,18).

³ A patrisztikus irodalomban a 22. zsoltár (de nem csak!) kimondottan úgy jelenik meg, mint amely egyértelműen Jézus szenvedéséről szól.

⁴ Az újabb kutatások szerint Kr. u. 70-re készen állott a teljes Újszövetség. Ennek az elméletnek legkiemelkedőbb képviselője J. A. T. Robinson, akinek kutatási eredményeit Carsten Peter Thiede papirologiai vizsgálatai is megerősítették. (Robinson, J. A. T.: *Redating the New Testament*. SCM Press LTD, London 1976; Thiede, Carsten Peter: *Aki látta Jézust*. Goldbook, Debrecen é.n.

⁵ Thiede, Carsten Peter: *i. m.* 16.

⁶ Vö. Geréb Pál: *Barth Károly Dogmatikája*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2006, 527.

Mindezek után fölmerül a kérdés: mikor kezdődött el Jézus üdvösségszerző szenvedése? A Gecsemáné kertben, amikor vért verejtékezett? Az Újszövetség egyértelműen tanítja, hogy Jézus szenvedése nem a nagypénteket közvetlenül megelőző eseményekkel kezdődött, hanem azzal, hogy *önmagát megüresíté, szolgálai formát vévén föl, emberekhez hasonlónak lévén* (Fil 2,7).⁷ Ennek jelentését világosan és tömören foglalja össze Ravasz László *Kis dogmatikájában*:

A Krisztus szenvedése egy óriás crescendo, amely születésétől haláláig tartott. Ide tartozik szegénysége, hontalansága, egyedülléte. Ide tartozik, hogy népe megveti és halálra adja. Ide tartozik fokozatos elárvulása. Az a fájdalma, amit az emberi bűn szörnyű pusztításainak a láttára érzett. Az, hogy az emberek nem fogadták be az ő evangéliumát. „De te nem akartad!” Tetőpontját érte ez el a Gecsemáné-kertben, mikor a leghívebb tanítványai elaludtak mellette, s ő vért verítékezve könyörgött: „Atyám, ha lehetséges...” [...] Szendvedéseinek summája, felsokszorozása a halál. Nézzünk ennek a halálnak gyalázatos voltára...⁸

Jézus szenvedése tehát emberré lételével kezdődött, amelyet Pál apostol Jézus Krisztus maga-megalázásának, önmaga megüresítésének nevez (*exinanitio*, κενόσις a patrisztikus irodalomban így is: ταπεινóσις). Ugyancsak ezt fejezi ki a Heidelbergi Káté 37. kérdés-felelete, amikor a „Mít hiszel, mikor ezt mondd: szenved?” kérdésre a következő választ adja: „Azt, hogy *Ő földi életének egész idejében*, különösen pedig halálában, Istennek az egész emberi nemzet bűnei ellen való haragját testében-lelkében elhordozta...”⁹

Nem tudni másról, csak Krisztusról, mint megfeszítettéről... (1Kor 2,2)

Mivel az igehirdető Pál apostol nem akart tudni másról, csak Krisztusról, mint megfeszítettéről (1Kor 2,2), egyetlen hitvallás sem kerülheti ki az Úr Jézus Krisztus megváltó szenvedésének és halálának a megvallását.

Hitvallástörténetből jól tudjuk, hogy a legelső keresztyén hitvallások, amelyek közül sok már a Szentírásban is olvasható, nagyon tömörek voltak, és gyakran a hitnek csupán egy adott aspektusát fejezték ki. Például, a *hiszem, hogy te vagy a Krisztus, az Istennek Fia* (Jn 11,27; Mt 16,18; ApCsel 8,37), arra a kérdésre válaszol, hogy kicsoda Jézus a maga személyében (*persona Christi cognoscere*). Amikor viszont így fogalmaztak: *Hiszem, hogy Jézus Krisztus Isten Fia, a Megváltó*,¹⁰ már arra a kérdésre válaszoltak, hogy mit tett Jézus, azaz kicsoda a názáreti Jézus az ő cselekedeteiben (*beneficia Christi cognoscere*). Később, az újabb meg újabb vitás kérdések felmerülése során kialakultak a részletesebb hitvallások, amelyek összefoglaló tanítást nyújtanak az üdvrendről, annak egyes részleteit taglalva. A továbbiakban a legfontosabb hitvallások krisztológiai szakaszaiból fogom megvizsgálni a Jézus szenvedéséről szóló szakaszokat:¹¹

⁷ Vö. Cseri Kálmán: *Tudom, kinek hittem*. Kálvin Kiadó, Budapest 1998, 61.

⁸ Ravasz László: *Kis dogmatika*. Kálvin Kiadó, Budapest 1996, 92–93.

⁹ Dólt betűs kiemelés tőlem [PGy].

¹⁰ A jól ismert ΙΧΘΥΣ betűszó a hitvallás szavainak a kezdőbetűit összevonva alakult ki.

¹¹ A hitvallások jelentős hányadának szövege a következő gyűjteményben olvasható: Hahn, August (ed.): *Bibliothek der Symbole und Glaubensregeln der Alten Kirche*. Verlag von E. Morgenstern, Breslau 1897. Az

A legkorábbi hitvallások egyike Ignatiosz¹² leveleiben olvasható: „ἀλλὰ πεπληροφορηῆσθαι ἐν τῇ γεννήσει καὶ τῷ πάθει καὶ τῇ ἀναστάσει τῇ γενομένη ἐν καιρῷ Ποντίου Πιλάτου πραχθέντα ἀληθῶς καὶ βεβαίως ὑπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ – [...] hanem beteljesedtek a születésben, a szenvedésben és a feltámadásban, amely Poncius Pilátus idejében történt, amelyet valósággal és szilárdan vitt véghez Jézus Krisztus” (Magnes 11). A legelső különlegesség, amit megfigyelhetünk, hogy ebben a hitvallástörödékekben Poncius Pilátus neve nem a keresztre feszítésnek, hanem a feltámadásnak datálásában szerepel, minden valószínűség szerint azért, mert a szerző mindenekelőtt a Megváltó feltámadásának a valóságát akarja hangsúlyozni. Jézus szenvedését nem helyezi idői keretbe, és ez sejteti azt, hogy Ignatiosz is úgy tekint a szenvedésre, mint egy olyan eseménysorozatra, amely Jézus születésével kezdődött. Ugyanez a gondolat fedezhető fel az Efézusiakhoz írt levelében is: „Mert a mi Istenünk, Jézus, a Krisztus [...] megkereszteltetett, hogy szenvedésével a vizet megtisztítsa” (Ef 18,2). A Trallésziékhöz írt leveléből kiderül, hogy amikor az Úr Poncius Pilátus alatti szenvedését akarja körülírni, nem a πάσχω, hanem a διώκω (üldözni) ige passzívumát használja: ἀληθῶς ἐδιώκη ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου – valóságosan üldöztetett Poncius Pilátus alatt (Trall 9). A Szmirnaiakhoz írt levélben pedig a következőképpen fogalmaz: ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ Ἡρώδου τετράρχου κακηλομένον ὑπὲρ ἡμῶν ἐν σαρκί – Poncius Pilátus és Heródes tetrarcha [ideje] alatt valósággal keresztre feszítették éretünk testben (Szmirn 1,2).¹³

Jusztinosz vértanú¹⁴ írásában Jézus Poncius Pilátus alatti szenvedésének a megjelölésére a σταυρώω (keresztre feszíteni) kifejezést olvashatjuk: [...] Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν σταυρωθέντα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου – [...] Jézus Krisztust, a Poncius Pilátus alatt megfeszítettet (Apol I. 13; 61). A *Párbeszéd a zsidó Trifónnal* című művében már megkülönbözteti az Úr Jézus szenvedését a Poncius Pilátus alatt elszenvedett keresztre feszítéstől: Κατὰ γὰρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τούτου τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ καὶ προτοτόκου πάσης κτίσεως, καὶ διὰ παρθένου γεννηθέντος καὶ πακητοῦ γενομένου ἀνθρώπου, καὶ σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὑμῶν – ...αὐτὸς – ennek az Isten Fiának és minden teremtmény közül elsőszülöttnek – a nevére, aki szűztől született, és amikor emberré lett, szenvedett, és Poncius Pilátus alatt a mi népünk¹⁵ megfeszítette őt... (Trif 85). Megfigyelhető, hogy ebben a hitvallásban a πάσχω ige Jézus egész életére vonatkozik, és általában jelöli azt a szenvedést, amelyet a κενόσις jelentett. A szóhasználat mögött mindenképpen az ézsaiási prófécia húzódik meg, amely szerint a tulajdon népet annak bűneiből megszabadító Messiás *fájdalmak férfja és betegség ismerője* (Ézs 53,3) lesz.

innen idézett hitvallásoknak nem fogom feltüntetni a forrását. Az eredeti szövegek fordítása legtöbb esetben saját fordítás.

¹² Antióchiai Ignatiosz Traianus császár (Kr. u. 98–117) idejében (± Kr. u. 110) szenvedett mártírhalált a Colosseumban. Írói munkásságának eredménye az a hét levél, amelyek közül hatot különböző kis-ázsiai gyülekezeteknek címzett: a Magnésziaiakhoz, a Trallésziékhöz, az Efézusiakhoz, Rómaiakhoz, Filadelfiaiakhoz és a Szmirnaiakhoz, egyet pedig Szmirna püspökéhez, Polükárposzhoz.

¹³ Hahn a *Bibliothek der Symbolen*ban a κακηλομένον ige helyett valószínűleg egy sajtóhiba következményeképpen a szótárakban nem szereplő παθηλομένον szó olvasható. A helyes szöveget ld. Lake, Kirsopp (ed.): *The Apostolic Fathers*. <http://www.ccel.org/ccel/lake/fathers2.html> (megnyitva 2007. febr. 20-án).

¹⁴ A „filozófus és vértanúként” tisztelt Jusztinosz mártír Kr. u. 165 körül halt meg Rómában. Fontosabb írásai: két *Apológiája* (Apol I, Apol II), illetve *Párbeszéd a zsidó Trifónnal* (Trif).

¹⁵ Csupán érdekességként jegyzem meg, hogy a népet a λαός szóval jelöli meg, ami a Szentírás szóhasználatában a választott népet jelentette. Ezzel mintegy hangsúlyozza, hogy Jézust saját népe vetette el.

A Szenvedő Messiásról szóló hitvallások következő fontos állomása Lugdunumi (Lyon) Irenaeus (meghalt Kr. u. 202 körül) *Adversus haereses* című munkája, ugyanis ebben olvasható először a *passus sub Pontio Pilato* (Adv haer III. 4,2) kifejezés. A 16. részben viszont már idői meghatározás nélkül használja a *patior* igét: „Non ergo alterum filium hominis novit evangelium nisi hunc, qui ex Maria, qui et passus est – Az evangélium tehát nem ismer más Emberfiát, mint azt, aki Máriától [született], és szenvedett is” (Adv haer III. 16,5), és valószínű, hogy az előbbi szóhasználatnak megfelelően itt is a Poncius Pilátus alatt elszenvedett kínokat jelöli. Ez a szóhasználat abban különbözik az addigi kifejezésmódtól, hogy az általános jelentésű *πάσχω* – *patior* igét használja a nagypénteki események jelölésére, holott – véleményem szerint – pontosabb és helyesebb lett volna továbbra is a már szinte „bevetté vált” *σταυρώω* – *crucifigo*, a *διώκω* – *persequor*, vagy akár a *crucio* (*kínoz, gyötör, nyomorgat*) igét használni.

Az Észak-Afrikában tevékenykedő Tertullianus (Kr. u. 220 körül halt meg) viszont, aki Irenaeus fiatalabb kortársa volt, a nagypénteki események leírására az imént említett kifejezéseket használja: „credendi [...] et filium ejus Jesum Christum, natum ex virgine Maria, crucifixum sub Pontio Pilato – hinni az Ő fiában, Jézus Krisztusban, aki szűz Máriától született, és Poncius Pilátus alatt keresztre feszítették” (De virgin vel 1). Az *Adversus Praxeam* című munkájában, amikor általában beszél Jézus egész földi életét átfogó szenvedéséről, a *patior* igét használja: „Hunc missum a patre in virginem ex ea natum, hominem et deum, filium hominis et filium dei, et cognominatum Jesum Christum; hunc passum, hunc mortuum et sepultum, secundum scripturas... – Ezt, [akit] az Atya küldött a Szűzbe, [és] belőle született, embert és istent, ember fiát és isten fiát, a már megnevezett Jézus Krisztust; ezt, [aki] szenvedett, ezt, [aki] meghalt és [akit] eltemettek az írások szerint” (Adv Praxeam 2).

A *De principiis* I. könyvének előszavában Órigenész is ugyanebben az értelemben használja a *patior* igét, bár nála inkább az válik hangsúlyossá, hogy Jézus valóságosan szenvedett: „[...] passus est in veritate, et non per phantasiam – valóságosan, és nem tüneményként szenvedett” (De principiis I, Praefatio, 4).

Adamantius és Alexandriai Alexandrosz¹⁶ hitvallásaikban a nagypénteki események említésekor ugyancsak a *σταυρώω* igét használják: ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰῶνων εἰς ἀθέτησιν ἁμαρτίας ἐπιδημήσας τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, σταυρωθεὶς καὶ ἀποθανών – *az idők teljességében a bűn eltörlése végett az emberi nemzetség közé érkezett, feszítették és meghalt...* (Alexandrosz hitvallása)

A következőkben az Apostoli hitvallás különböző szövegváltozatait fogom felsorolni, és aszerint csoportosítani, hogy milyen kifejezésekkel írják le Jézus szenvedését.

Az első csoportba azok a variánsok tartoznak, amelyeket Hahn a *Das Symbolum Apostolicum des Abendlandes* cím alatt közöl.¹⁷ Ide sorolható be Ankürai Markellosz és Rufinus szövegváltozata, az *Aethelstan király Zsoltároskönyvében* valamint a *Codex Laudianusban* olvasható változat, továbbá Nagy Gergely szövegváltozata, illetve egy, a 8. században keletkezett változat, amelyet Swainson fedezett fel. Ugyanide sorolható a *Canones Hippolytben* kérdés-felelet formában olvasható keresztelési hitvallás. Ugyanitt kell megemlítenünk a torinói, ravennai, aquilejai és a firenzei gyülekezetekben használt hitvallásokat is. Az ebbe a csoportba sorolható változatok közös tulajdonsága, hogy

¹⁶ Alexandriai Alexandrosz Kr. u. 326 körül halt meg. Az ő püspöksége idejében kezdődött el az arianus vita, és 317-ben egy helyi zsinaton ő ítélte el elsőnek Arius eretnekségét.

¹⁷ Harnack, Adolf: *i. m.* 22–36.

mindenkük a következőképpen említi a nagypénteki eseményeket: πιστεύω εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, [...] τὸν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου σταυροθέντα καὶ ταφέντα¹⁸ – credo in Christum Jesum, Filium ejus unicum, [...] qui sub Pontio Pilato crucifixus est et sepultus¹⁹ – hiszek Krisztus Jézusban, az Ő egyszülött (egyetlen) Fiában, [...] akit Poncius Pilátus alatt megfeszítettek és eltemettek.”

A második csoportban említem a Gergely pápának egy görög-latin nyelvű zsolnároskönyvében, valamint az *Ordo Romanusban* olvasható változatot. A spanyol egyházakban keletkezett hitvallások (Priscillianus és Bracarai Martinus) is ugyanebbe a csoportba tartoznak.²⁰ A 7–8. századra ugyanez a hitvallási hagyomány honosodott meg a germán gyülekezetekben, és minden bizonnyal ezek hatására a 9–10. századra a Brit szigeteken is. Ennek a változatnak a nyomán alakult ki és terjedt el az a hitvallás, amelyet a későbbi korokban az Apostoli hitvallás elnevezés alatt fogadtak el. Ebben a hagyományban a krisztológiai szakaszt a következő szavakkal fogalmazták meg: πιστεύω εἰς Ἰησοῦν Χριστὸν, παθόντα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, σταυροθέντα, θανάοντα καὶ ταφέντα – cerdo in Jesum Christum, qui [...] passus est sub Pontio Pilato, crucifixus et sepultus...²¹ – *Hiszek Jézus Krisztusban, aki szenvedett Poncius Pilátus alatt, keresztre feszítették, meghalt és eltemették.* Ebben az esetben is ugyanaz a kifejezésbeli pontatlanság jelentkezik, amelyet már Irenaeus hitvallásában is láthattunk.²²

Ambrosius milánói püspök, és Augustinus mindkét változatot használták. Augustinus minden valószínűség szerint Milánóban tanulta meg azt a változatot, amelyben Jézus szenvedését a „passus sub Pontio Pilato” kifejezés jelöli. Hippo Regiusban viszont, feltételezhetően az ottani gyakorlat szerint, már a következő szavakkal fogalmaz: „qui crucifixus sub Pontio Pilato, et sepultus est.” Ha megfigyeljük az ebben a térségben keletkezett hitvallásokat (Tertullianus, Ruspei Fulgentius, Hermianaei Facundus), megállapíthatjuk, hogy az észak-afrikai gyülekezetek mindegyike a „crucifixus est sub Pontio Pilato” szavakkal vallotta meg a szenvedő Messiásba vetett hitét.

A gall egyházakban is jelen volt mindkét hagyomány. Egy 4. századbéli, feltételezhetően Aginnumi Phoebianus révén fennmaradt hitvallás, Arlesi Caesarius hitvallása a „passus sub Pontio Pilato” formát használja, míg egy, a 6–7. század fordulójáról Párizsban fennmaradt hitvallásban a „crucifixus sub Pontio Pilato” kifejezés olvasható. Ezen kívül említésre méltó Toursi Gergely hitvallása, amely kihagyja a Krisztus szenvedéséről szóló szakaszt: „Credo in Jesum Christum, Filium ejus unicum, dominum deum nostrum. Credo eum die tertia resurrexisse... – hiszek Jézus Krisztusban, az ő egyetlen Fiában, a mi Urunkban és Istenünkben. Hiszem, hogy ő harmadnapon feltámadott...” Rotomagumi Victricius hitvallása pedig a történelmi idő megjelölése nélkül sorolja fel Jézus életének fontosabb eseményeit – „passus est, crucifixus,

¹⁸ Ankürai Markellosz hitvallásából.

¹⁹ Rufinus változata. Nagy Gergely változata is ugyanezekkel a szavakkal írja le a nagypénteki eseményeket, csak a bevezető szövegrész különbözik: confiteor unigenitum filium, qui [...] sub Pontio Pilato crucifixus est et sepultus – *megvallom az egyszülött fiút, akit Poncius Pilátus alatt keresztre feszítettek és eltemettek.*

²⁰ A másik hitvallási hagyomány csak a 7. században jelenik meg a spanyolországi gyülekezetekben, Toledoi Ildefonsus közvetítésével.

²¹ Gergely pápa görög–latin nyelvű zsolnároskönyve alapján.

²² Csak futólag jegyzem meg az Apostoli hitvallás különböző felekezeteknél használt fordításai kapcsán, hogy a református, evangélikus és ökumenikus fordítással szemben (szendett Poncius Pilátus alatt), helyesebb a római katolikus fordítás, amely inkább értelmezés, mint fordítás: *kínzoték Poncius Pilátus alatt.*

sepultus – szenvedett, meghalt és eltemették” –, és ezzel mintegy ahhoz a hagyományhoz csatlakozik, amely szerint a *patior* ige általában jelöli Jézus szenvedéseit, emberré lételétől kezdve el egészen haláláig.

A keleti egyházak hitvallásaiban a krisztológiai szakaszt kizárólagosan a *σταυροθέντα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου* vagy hasonló jelentésű szavakkal fejezik ki. Ide tartozik Cézarei Euszebiosz, Jeruzsálemi Kürillosz, Epiphániosz hitvallása, a szír egyházak hitvallásai (Antióchia, Laodicea), a nesztoriánusok hitvallása, a kis-ázsiai gyülekezetek hitvallásai, Nazianzosi Gergely 10 pontban összefoglalt hitvallása, valamint az örmény és a kopt hitvallások. Megfigyelhető, hogy ezekben a hitvallásokban Pilátus neve soha nem fordul elő a *πάσχω* ige mellett, hanem következetesen a *σταυρώω* igét kíséri. A nesztoriánus hitvallásban a *πάσχω* és a *σταυρώω* ige egymás mellett szerepel, és míg a *σταυρώω* ige konkrétan a Poncius Pilátus prokurátorsága alatt történt eseményt jelöli, addig a *πάσχω* ige utal mindarra a szenvedésre, amelyet Jézus földi életének egész idejében szenvedett el. A *Bibliothek der Symbole* §138 alatt német fordításban közölt örmény hitvallás, amely legkorábban az 5. század második felében keletkezhetett, a következőképpen fogalmaz: „hernakh kam er willig zur Marter, gekreuzigt... – azután készséggel szenvedett kínt.” Ebben a hitvallásban a „zur Marter kam” kifejezés minden valószínűség szerint a keresztre feszítés körüli eseményekre vonatkozik.

Most pedig tekintsük át röviden az egyetemes zsinatok hitvallásai krisztológiai szakaszainak megfelelő részeit. A Niceai hitvallásban (Kr. u. 325) a *παθόντα* szó úgyszintén nem kimondottan a nagypénteki eseményekre vonatkozik, hanem általában fejezi ki Jézus szenvedéseit. Nehéz azonban eldönteni, hogy a kifejezés mire vonatkozik a 381-es ún. Nicea-Konstantinápolyi hitvallásban, ott ugyanis a következő mondatot olvashatjuk: *σταυροθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα* – *megfeszítették pedig érettünk Poncius Pilátus alatt, szenvedett és eltemették...* A latin fordításból kimarad a *παθόντα* kifejezés, és a következő szöveg olvasható: „*crucifixus est pro nobis sub Pontio Pilato, et sepultus est – érettünk keresztre feszítették Poncius Pilátus alatt, és eltemették...*” A hitvallás egységes magyar szövege ezt a szakaszt (helyesen) rejtett tárgyas szerkezettel adja vissza a következőképpen: „Keresztre feszítették érettünk Poncius Pilátus alatt, *kínhalált* szenvedett és eltemették.” Az a tény, hogy a *πάσχω* igét a *σταυρώω* után használja arra utal, hogy ebben az esetben más jelentéssel fordul elő, és nem a Jézus születésétől haláláig tartó szenvedését jelöli, még kevésbé a nagypénteki eseményeket, hanem kimondottan a halál pillanatát. Az efézusi zsinat után elfogadott egységformula és a Kalcedoni Hitvallás nem foglalkozik részletesen Jézus szenvedésének kérdésével, ugyanis más kérdések váltak fontossá a zsinaton résztvevő püspökök számára.

Következésképpen megállapíthatjuk, hogy az európai térségben elterjedt hitvallási forma (szenvedett Poncius Pilátus alatt) nem fedi teljesen a Szentírás üzenetét, ugyanis mint azt már a bibliai alapvetésben is hangsúlyoztuk, Jézus szenvedése nem a nagypénteki eseményekkel kezdődött. Ennek ellenére mégis – ez derül ki, ha összeszámoljuk az egyes hagyománycsoportokhoz tartozó hitvallásokat –, minden valószínűség szerint római hatásra,²³ ez a kevésbé elterjedt változat vált általánosan elfogadottá. Ezzel szemben az annak idején elterjedtebb²⁴ és teológiailag sokkal pontosabb változat – főként az európai térségben – nem vált annyira népszerűvé. Amennyiben a hitvallás

²³ Ld. a Gergely pápa kétnyelvű zsolnároskönyvéből idézett szakaszt.

²⁴ Az ázsiai és észak-afrikai gyülekezetek kivétel nélkül, de sok európai egyházban is ezt a változatot használták.

mintegy térkép gyanánt szolgál a Szentíráshoz, a teológiailag minél pontosabb és helyesebb fogalmazás elengedhetetlen követelmény.

Mindezeket figyelembe véve ajánlom, hogy az Apostoli hitvallás krisztológiai-szóteriológiai szakaszát a következő formában mondjuk:

Hiszek Jézus Krisztusban, Isten egyszülött Fiában, a mi Urunkban; aki fogantatott Szentlélektől, született szűz Máriától, szenvedett; Poncius Pilátus alatt megfeszítették, meghalt és eltemették...

Így felel meg ugyanis teljesen a Szentírás mondanivalójának, és így marad meg a teológiai precizitással megfogalmazott hitvallások sorában.

The Passion of Christ in the Early Christian Creeds

In this short paper I present a pending question of the Christological passage of the Apostolic Confession. According to the teaching of the Bible, the passion of the Lord could not be summarized in this sentence: “*he suffered under Pontius Pilate*”, because the Lord has not suffered only under Pontius Pilate, but in his whole life, as we read it in the Epistle of Paul to the Philippians: “*but emptied himself, taking the form of a servant, being made in the likeness of men*” (Phil 2,7). So, the passion of Christ begins with his “*κενόσις*”, and his whole life can be summarized in this word: “*he suffered*”. After a biblical introduction through a historical analysis of the early Christian confessions I try to prove that the correct form of the Christological passage of the Apostolic Confession is the following: “[I believe] in Jesus Christ, His only Son, our Lord; Who was conceived by the Holy Ghost, born of the Virgin Mary and suffered; under Pontius Pilate was crucified, died, and was buried...”

